

Vrijwillig natuurbeheer

In ons land zetten ongeveer 40.000 vrijwilligers zich in voor het behoud van de kwaliteit van natuur en landschap. Dat is substantieel meer dan 20 jaar geleden. Zonder hun inbreng zou veel werk blijven liggen. Voor zover de doelmatigheid van het werk te wensen overlaat, kan deze worden vergroot door in een vroeg stadium doel en werkwijze met alle betrokkenen te bespreken. Dat kan het contact bevorderen tussen vrijwilligers die inventariseren en vrijwilligers die helpen bij het terreinbeheer. Wanneer het resultaat daarvan via de pers of tijdens een voorlichtingsbijeenkomst aan omwonenden van het betreffende gebied kenbaar wordt gemaakt, voorkomt dit niet alleen nodeloze drukte over impopulaire maatregelen, maar het kan ook nieuwe vrijwilligers opleveren.

— Bram Mabelis (voorheen Rijksinstituut voor Natuur, nu gastmedewerker Alterra)

foto's Hans van den Bos, Bosbeeld.nl

> DE VERSPREIDING EN DE VERANDERINGEN in de aantallen van bepaalde soorten planten en dieren worden landelijk bijgehouden door particuliere gegevensbeherende organisaties (PGO's) en plaatselijk door beheerders van natuurterreinen. Daarbij wordt veelal gebruik gemaakt van vrijwilligers. Om de betrouwbaarheid van inventarisaties te waarborgen zijn handleidingen gemaakt, onder andere voor het inventariseren van vogels, amfibieën, dagvlinders en libellen. Door het grote aantal vrijwilligers en de betrouwbare werkwijze van inventariseren spelen de PGO's een grote rol in het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Beheerders van natuurterreinen kunnen de kwaliteit van een terrein globaal volgen door veranderingen in de structuur en soortensamenstelling van de vegetatie te noteren. Voor het bewaken van de natuurkwaliteit is dit niet voldoende, zeker niet als het gaat om aquatische ecosystemen. Het is dan ook gewenst om

tevens de verspreiding en het aantalsverloop van soorten te volgen die indicatief zijn voor de natuurkwaliteit van een terrein. Allereerst zal de terreinbeheerder moeten vaststellen wat hij of zij zou willen laten inventariseren en waarom. Redenerend vanuit dit doel kan in overleg met vrijwilligers worden nagegaan welke soorten en terreinkenmerken het beste zouden kunnen worden geïnventariseerd, welke inventarisatiemethoden kunnen worden toegepast en hoe de gegevens het beste kunnen worden aangeleverd om ze te gebruiken als leidraad bij het beheer of bij de opstelling van het nieuwe beheerplan.

In het algemeen zijn vrijwilligers goed te motiveren als ze worden betrokken bij het doel van de inventarisatie, de selectie van de te inventariseren objecten, de verwerking van de gegevens en het gebruik dat ervan kan worden gemaakt.

Afhankelijk van de doelstelling kunnen soorten worden geselecteerd uit de volgende categorieën:

- Soorten die kenmerkend zijn voor de betreffende ecosystemen en bovendien kwetsbaar zijn
- Soorten waar andere soorten van afhankelijk zijn (bv. de rode bosmier als 'paraplu -soort' voor mierengasten)
- Soorten die vervuiling, verdroging of vermeting indiceren

Om de natuurkwaliteit van een terrein te kunnen bewaken kan gebruik gemaakt worden van een checklist. Voor ieder terrein kan per taxonomische groep worden nagegaan welke van de er voorkomende soorten beschermd zijn volgens de Flora- en Faunawet, op de Rode Lijst staan of als doelsoort kunnen worden aangemerkt. Voor het selecteren van doelsoorten dient zowel rekening te worden gehouden met

terreinkenmerken als met de fysisch-geografische ligging van het terrein. Het heeft weinig zin een soort als doelsoort op te voeren van een terrein waar het habitat van de soort ontbreekt of het habitat niet op eigen kracht kan worden bereikt.

Gedragcodes

Ook in het kader van de Gedragscode bosbeheer en de Gedragscode natuurbeheer kan gebruik gemaakt worden van een controlelijst om problemen te voorkomen bij het nemen van beheermaatregelen. In de praktijk blijkt echter dat lang niet alle inventarisaties bruikbare gegevens opleveren. Hiertoe kunnen beheerders de volgende punten met de vrijwilligers bespreken:

Betrouwbaarheid van determinaties

Voor zover vrijwilligers onvoldoende kennis van de te inventariseren soorten bezitten, zouden ze door een deskundige moeten

worden ingewerkt.

Inventarisatieperiode

Door vrijwilligers tijdig in te schakelen kan de inventarisatie in de goede tijd van het jaar worden uitgevoerd.

Bezoekfrequentie

Voor een betrouwbare inventarisatie geldt een minimale bezoekfrequentie van een terrein. Deze is afhankelijk van de te inventariseren soorten.

Inventarisatiemethode

Voor zover deze niet in een Handboek of een Inventarisatiehandleiding is vermeld, kan een deskundige worden geraadpleegd. Een voorbeeld: de nestdichtheid van mieren kan niet met potvallen worden bepaald.

Rapportage

In een goede rapportage worden bijzonderheden vermeld die voor de beheerder bruikbaar zijn. Een voorbeeld: in een lijst van padenstoelen kan worden aangegeven welke

soorten op de grond voorkomen en welke op hout (de boomsoort kan daarbij worden vermeld). Belangrijk is ook dat de vrijwilliger, als hij/zij daar de kwaliteiten voor heeft, conclusies trekt uit de verzamelde gegevens ten behoeve van het terreinbeheer. Dat is vooral van belang voor specialisten op het gebied van invertebraten, bijvoorbeeld bij inventarisaties van loopkevers, mieren, sprinkhanen of dagvlinders.

Vrijwilligers beschikken soms over onvoldoende tijd om een inventarisatie volledig te kunnen uitvoeren. In de rapportage zouden dergelijke onvolkomenheden moeten worden vermeld.

Effectmonitoring

Bij inventarisaties die periodiek worden herhaald om bepaalde effecten te kunnen meten moet een standaardmethode worden toegepast (effectmonitoring). Monitoring door vrijwil-

De oudste Werkgroep Landschapsbeheer van Nederland is nog steeds actief (hakhoutbeheer in Amerongse bos)

foto Alterra

De beheerder in overleg met vrijwilligers

ligers kan echter ook gericht zijn op het globaal volgen van ontwikkelingen, bijvoorbeeld na ingrijpende maatregelen. Het gaat dan om een leerproces waarbij de deelnemers voor een belangrijk deel zelf de agenda kunnen bepalen (participatieve monitoring). Hun bevindingen zouden in een verslag kunnen worden verwerkt.

Als er een financiële vergoeding voor deze werkzaamheden wordt gegeven kunnen hogere kwaliteitseisen aan het werk worden gesteld.

Terugkoppeling naar vrijwilligers van wat er met hun gegevens wordt gedaan is essentieel voor de motivatie. Een interactieve aanpak waarbij vrijwilligers meebeslissen over de manier waarop zij natuurkwaliteiten willen monitoren kan daarnaast leiden tot een grotere betrokkenheid, waardoor zij zich mede verantwoordelijk gaan voelen voor het behoud van de kwaliteit van het gebied. De toename van het aantal vrijwilligers dat gegevens verzamelt over het voorkomen van soorten is een goed teken.

Terreinbeheer

Vrijwilligers kunnen helpen bij het nemen van beheermaatregelen, zoals opschonen van heide, het verwijderen van opringerige exoten, het knotten van wilgen en het afzetten van hakhout. Alvorens het werk te starten, dienen eerst doel en methode van de te nemen maatregelen te worden besproken. In het veld kunnen dan nadere instructies worden gegeven en dient gewezen te worden op de locatie van bijzondere en/of beschermde soorten, opdat er tijdens de werkzaamheden rekening mee gehouden kan worden (mierennesten, broedplekken). In het ideale geval houden vrijwilligers die actief zijn in het terreinbeheer contact met vrijwilligers die gegevens verzamelen over het voorkomen van soorten, maar dit ligt niet erg voor de hand. Vrijwilligers die gegevens verzamelen zijn vaak individualistisch bezig, terwijl vrijwilligers die beheermaatregelen uitvoeren in groepen werken, waardoor ze elkaar beïnvloeden in de wijze waarop gewerkt wordt. Ze kunnen bijvoorbeeld de taak op zich nemen om een rij wilgen te knotten zonder bij vogelaars te informeren of in één van die wilgen een steenuil heeft gebroed. Het is de taak van de terreinbeheerder te voorkomen dat soorten verdwijnen.

Als vrijwilligers bereid zijn een bepaalde beheertaak op zich te nemen zou dit in een overeenkomst kunnen worden vastgelegd. Medeverantwoordelijkheid is echter alleen mogelijk onder condities van zelfsturing, waarbij burgers de gelegenheid krijgen om zelf invulling te geven aan het beheren van de natuur. Zo heeft een plaatselijke Werkgroep Landschapsbeheer met een boswachter afgesproken om

een perceel eikenhakhout af te zetten. Verder is schriftelijk vastgelegd dat een open plek in het bos, die dichtgegroeid was met Japanse duizendknoop en adelaarsvaren, weer open gemaakt zal worden ten behoeve van bosinsecten. In dit geval gaat het om een adoptieproject omdat de planten weer zullen uitlopen en de maatregel herhaald zal moeten worden. Ook hier is het zo, dat veel mensen bereid zijn een bijdrage te leveren aan de handhaving van de kwaliteit van hun leefomgeving als die bijdrage op een persoonlijke en zichtbare manier tot uiting komt. Dat geldt ook voor het opruimen van zwerfafval.

Communicatie

Om de effectiviteit van het inventarisatie- en beheerwerk te maximaliseren en om vrijwilligers blijvend te motiveren is regelmatig contact tussen de beheerder en de vrijwilligers gewenst. Twee maal per jaar kan een overlegbijeenkomst met vrijwilligers georganiseerd worden: in het vroege voorjaar om voorgenomen inventarisatie- en beheerwerkzaamheden te bespreken en in het najaar om de werkzaamheden te evalueren. Tijdens het overleg kunnen doelen worden besproken en kan worden nagegaan of de vrijwilligers voldoende ervaring bezitten of nog moeten worden ingewerkt. Tevens kan daarbij gewezen worden op bestaande inventarisatiehandleidingen.

Bij het bespreken van de doelstelling van het terreinbeheer kunnen ook geïnteresseerde burgers worden betrokken. Het blijkt dat meningen over de te nemen maatregelen vaak niet eensluidend zijn, zowel wat betreft de te verwachten effecten op de biodiversiteit, als wat landschappelijke en cultuurhistorische aspecten betreft. Het begrip natuurkwaliteit omvat meer dan uitsluitend biologische kwaliteit. Welke natuurkwaliteit zouden we willen handhaven of bereiken?

Verantwoordelijkheid bij burgers

Terreinbeheerders die zich bewust zijn van mogelijke meningsverschillen zullen burgers tijdig informeren over de reden van voorgenomen maatregelen, bijvoorbeeld door middel van een plaatselijke krant of door het geven van uitleg op locatie. Soms worden beheermaatregelen ter plekke aangekondigd en uitgelegd op een geplastificeerd bordje. Voor eventuele vragen kan het vermelde telefoonnummer worden gebeld. Door goede voorlichting is de mening van veel burgers over het achterlaten van dood hout in het bos drastisch gewijzigd. Het wordt nu zelden meer uitgelegd als verwaarlozing van het bos.

Voorlichting kan ook betrekking hebben op voorgenomen beheermaatregelen. Door het doel van opvallende maatregelen uit te leggen in een plaatselijke krant heeft een lokale werkgroep Landschapsbeheer aan populariteit gewonnen bij de plaatselijke bevolking, zowel bij de oude als de nieuwe inwoners van de gemeente. Het aantal vrijwilligers is in de afgelopen 35 jaar dan ook geleidelijk toegenomen. Voor een goede communicatie met burgers is interactie, dat wil zeggen wederzijdse overdracht van kennis, noodzakelijk. Overleg over doel en middelen van het terreinbeheer kan veel commotie voorkomen, bijvoorbeeld ten aanzien van het kappen van exoten. Zo is er enkele jaren geleden een actiegroep voor het behoud van sparren opgericht nadat de beheerder van het terrein douglassparren had laten kappen. Pas na uitleg in het veld en voorlichting via de pers is er meer begrip bij de actievoerders ontstaan en zijn sommigen zelfs bereid mee te werken.

Burgers die actief betrokken worden bij het natuurbeheer zullen zich mede verantwoordelijk gaan voelen voor de uitvoering ervan. Des te gemakkelijker zullen ze inzetbaar willen zijn als vrijwilliger.<

Bram Mabelis, bram.mabelis@wur.nl

